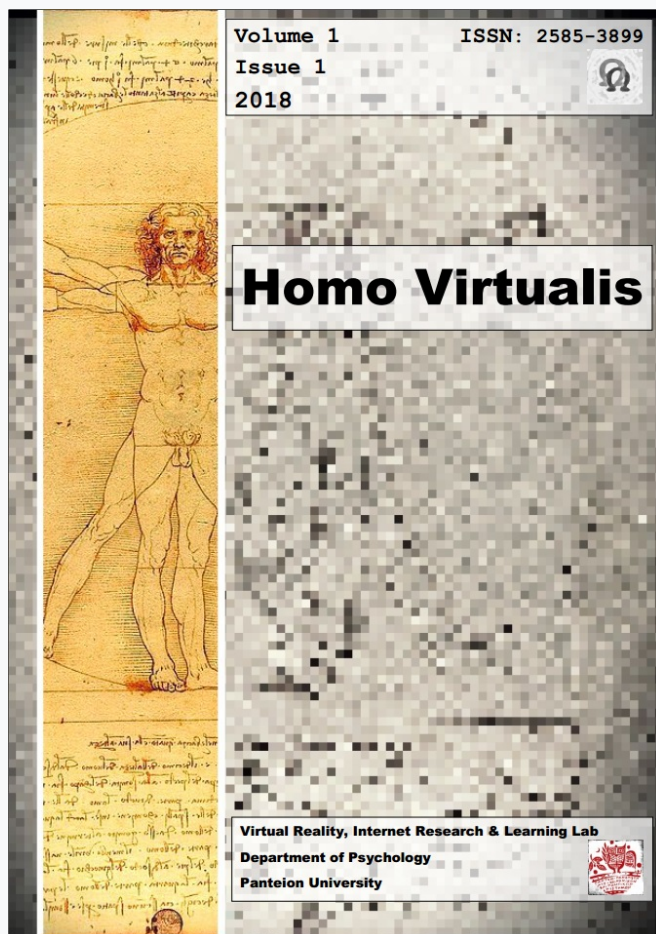

Homo Virtualis

Vol 1, No 1 (2018)

Inaugural Issue

Smartphones and their use by teenagers and young adults - differences and similarities: A case study

Konstantina Papalexopoulou, Konstantina Psiachou

doi: [10.12681/homvir.19071](https://doi.org/10.12681/homvir.19071)

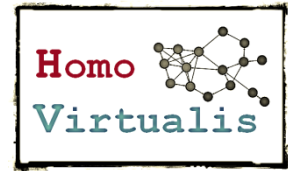
Copyright © 2018, Konstantina Papalexopoulou, Konstantina Psiachou

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Papalexopoulou, K., & Psiachou, K. (2018). Smartphones and their use by teenagers and young adults - differences and similarities: A case study. *Homo Virtualis*, 1(1), 53–68. <https://doi.org/10.12681/homvir.19071>

Smartphones and their use by teenagers and young adults – differences and similarities: A case study

Papalexopoulou Konstantina¹, Psiachou Konstantina²

Abstract: Advances in Information and Communication Technologies (ICTs) promoted social media and social networking sites as an integral part of the psychosocial reality of modern people, especially the younger ones. This is an unprecedented form of networked lived experience, where people are always connected and always available through various social media platforms. How do teenagers who grew up in a given technosocial context perceive modern reality as compared to the slightly older young adults who, nevertheless, experienced a slightly different technosocial environment as children? Is there a kind of “generation gap” even among people who differ marginally in their age? In this case study we attempt a preliminary investigation of the field by conducting four ethnographic interviews with two teenagers and two young adults. Preliminary qualitative analysis showed increased use of smartphones by the participants, mostly for communication reasons and mainly through online services and social media. Both teenagers and young adults emphasize the effects of technology on everyday life and point out the potential risks, even though they remain optimistic for the future impact on human life. Our findings indicate that there are differences between the two age groups as regards their preferences for specific social media platforms and social apps.

Keywords: *technology, smartphones, social media, teenagers, young adults*

---

¹ Psychologist, Department of Psychology, Panteion University of Social and Political Sciences. E-mail: dinapalex@gmail.com.

² Psychologist, Department of Psychology, Panteion University of Social and Political Sciences. E-mail: kwna.ps.12@gmail.com.

Τα smartphones και η χρήση τους από εφήβους και νεαρούς ενήλικες – διαφορές και ομοιότητες: Μία μελέτη περίπτωσης

Παπαλεξοπούλου Κωνσταντίνα¹, Ψιάχου Κωνσταντίνα²

Περίληψη: Η μεγάλη ανάπτυξη των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) έχει καταστήσει τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αναπόσπαστο μέρος της ψυχοκοινωνικής πραγματικότητας των σύγχρονων ανθρώπων, ιδιαίτερα των νεώτερων. Η δικτυωμένη ζωή και η συνεχής «διαθεσιμότητα» του ατόμου, μέσω των νέων διαδικτυακών κοινωνικών μέσων και εφαρμογών στα έξυπνα κινητά, οδηγούν σε ένα πρωτόγνωρο ανθρώπινο βίωμα. Πώς αντιλαμβάνονται την σύγχρονη πραγματικότητα οι έφηβοι που μεγάλωσαν σε αυτή την εποχή, συγκριτικά με τους λίγο μεγαλύτερους νεαρούς ενήλικες που, ωστόσο, βίωσαν μία ποιοτικά διαφοροποιημένη τεχνοκοινωνική πραγματικότητα ως παιδιά; Παρατηρείται ένα είδος «χάσματος γενεών» ακόμα και ανάμεσα σε άτομα που διαφέρουν ελάχιστα ηλικιακά; Στην παρούσα μελέτη περίπτωσης, μέσα από τέσσερις εθνογραφικές συνεντεύξεις, δύο εφήβων και δύο νεαρών ενήλικων φοιτητών, επιχειρούμε μία προκαταρκτική διερεύνηση του πεδίου. Η ποιοτική ανάλυση των συνεντεύξεων έδειξε ότι οι συμμετέχοντες χρησιμοποιούν διαρκώς τις έξυπνες κινητές συσκευές τους με κύριο στόχο την επικοινωνία μέσω των online υπηρεσιών και των κοινωνικών μέσων. Τόσο οι έφηβοι όσο και οι νεαροί ενήλικες υπογραμμίζουν τις επιδράσεις της τεχνολογίας στην καθημερινή ζωή και επισημαίνουν τους κινδύνους που εγκυμονεί η ανεξέλεγκτη χρήση της, αν και εμφανίζονται αισιόδοξοι για τις μελλοντικές επιδράσεις τους. Μέσα από τις συνεντεύξεις αναδεικνύονται σχετικές διαφοροποιήσεις στη χρήση των έξυπνων κινητών για τις δύο ηλικιακές ομάδες, οι οποίες εστιάζονται στην προτίμηση συγκεκριμένων κοινωνικών μέσων και ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης.

Λέξεις κλειδιά: τεχνολογία, smartphone, μέσα κοινωνικής δικτύωσης, έφηβοι, νεαροί ενήλικες

Εισαγωγή

Η ανάπτυξη των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ), του διαδικτύου και των κοινωνικών μέσων δικτύωσης (social media) τις προηγούμενες δεκαετίες, καθώς και οι τεχνολογίες δυναμικής πραγματικότητας που μπαίνουν δυναμικά στο κοινωνικό προσκήνιο

¹ Ψυχολόγος, απόφοιτος του Τμήματος Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. E-mail: dinapapalex@gmail.com.

² Ψυχολόγος, απόφοιτος του Τμήματος Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. E-mail: kwna.ps.12@gmail.com.

τα τελευταία χρόνια, οδηγούν σταδιακά και συστηματικά στη συγκρότηση μίας πρωτόγνωρης και διαρκώς μεταβαλλόμενης σύμπλοκης τεχνοκοινωνικής πραγματικότητας. Η κατοχή ηλεκτρονικού υπολογιστή, επιτραπέζιου ή φορητού, κινητού τηλεφώνου, ακόμα και tablet, είναι πλέον αυτονόητη πραγματικότητα για τους περισσότερους ανθρώπους, ιδιαίτερα δε τους νέους, οι οποίοι αφιερώνουν ολοένα και περισσότερο χρόνο στην ενασχόληση με τα νέα μέσα. Όπως επισημαίνουν πολλοί ερευνητές των νέων μέσων, ζούμε στην εποχή των πολλαπλών οθόνων, με την παραδοσιακή, πλέον, τηλεόραση να παραγκωνίζεται όλο και περισσότερο από τις εκτεταμένες δυνατότητες των υπολογιστών και των κινητών τηλεφώνων, αναφορικά με την ενημέρωση, την ψυχαγωγία, αλλά και την επικοινωνία (D'heer et al., 2012). Για τους νέους έφηβους το έξυπνο κινητό μοιάζει πλέον με μία cyborg επέκταση του χεριού τους, καθιστώντας τους σύνθετους κυβερνο-οργανισμούς (Brailas & Tsekeris, 2014).

Συγκεκριμένα, και όσον αφορά στα κινητά τηλέφωνα, το άλμα που έγινε στην κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα είναι τεράστιο και σε σύντομο χρονικό διάστημα. Ειδικότερα, από μία τεχνολογία πολύ εξεζητημένη και «για λίγους», το κινητό τηλέφωνο κατέληξε μέσα σε ελάχιστα χρόνια να είναι ένα αναγκαίο αντικείμενο για κάθε άτομο, σε κάθε στιγμή της ζωής του (Crabtree et al., 2003). Μία πολύ σημαντική εξέλιξη στην τεχνολογία των κινητών τηλεφώνων είναι η κατάργηση των πλήκτρων και η εγκαθίδρυση μίας πιο διαδραστικής εμπειρίας μέσω της οθόνης αφής, γεγονός που καθιστά τη χρήση τους πολύ πιο άμεση και εύκολη, ακόμα και για μικρά παιδιά. Σύμφωνα με την Rosin (2013), τα παιδιά χρειάζονται επιπλέον χρόνο για να μάθουν να χειρίζονται μία εφαρμογή στον υπολογιστή, για παράδειγμα, ένα παιχνίδι, χρησιμοποιώντας το ποντίκι ή ένα κινητό με κανονικά πλήκτρα, γιατί αργούν να καταλάβουν τη σύνδεση ανάμεσα σε αυτό που κάνουν στη συσκευή διεπαφής και σε αυτό που συμβαίνει στην οθόνη. Αυτό, όμως, το πρόβλημα δεν υπάρχει όταν χρησιμοποιούνται οθόνες αφής, γιατί ακόμα και σε πολύ μικρά παιδιά η αλληλεπίδραση με την οθόνη είναι άμεση και προφανής.

Δεν προκαλεί, επομένως, εντύπωση ο λόγος που τα κινητά με οθόνη αφής, και ιδιαίτερα τα έξυπνα κινητά (smartphones), έχουν γίνει τόσο δημοφιλή τα τελευταία χρόνια. Ενδεικτική της ευρύτατης χρήσης των smartphones από το καταναλωτικό κοινό, είναι η αναφορά της εταιρείας ψηφιακού μάρκετινγκ *Smart Insights*, που επισημαίνει ότι πλέον σε πολλές κατηγορίες ψηφιακών εφαρμογών η πρόσβαση γίνεται κυρίως από κινητές συσκευές και λιγότερο από επιτραπέζιους υπολογιστές ή laptops (Chaffey, 2018). Ειδικότερα, οι δυνατότητες και οι εφαρμογές που προσφέρουν τα smartphones αιτιολογούν την αγοραστική τους επιτυχία. Η δυνατότητα να είσαι πάντα συνδεδεμένος και κοινωνικά δικτυωμένος, οι ρυθμίσεις GPS, η κάμερα, οι αμέτρητες εφαρμογές που καλύπτουν ένα τεράστιο εύρος ενημέρωσης, ψυχαγωγίας και επικοινωνίας είναι μερικοί μόνο λόγοι που καθιστούν το smartphone ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο (Brailas & Tsekeris, 2014), γεγονός που δεν διαψεύδεται ούτε από τους εφήβους, που υποθετικά αναλώνονται περισσότερο σε αυτό, ούτε από τους μεγαλύτερους ενήλικες (Rheingold & Weeks, 2012· Boyd, 2014).

Αυτές οι δυνατότητες που μόλις περιγράψαμε οδήγησαν στη σταδιακή επικράτηση των smartphones ως συσκευών επικοινωνίας και ως τόπων δυνητικής συνάντησης των εφήβων και των νεαρών ενηλίκων (Boyd, 2014), καθώς και στο χαρακτηρισμό των σημερινών εφήβων από την Rosin, το 2013, ως η γενιά των οθονών αφής (the touch-screen generation) (Rosin, 2013). Για τους σημερινούς μαθητές και εφήβους, το έξυπνο κινητό τηλέφωνο αποτελεί μία δυνητική επέκταση του χεριού τους, καθιστώντας τους σύγχρονους κυβερνο-οργανισμούς (cyborgs). Μέσα σε αυτό το σύμπλοκο τεχνοκοινωνικό τοπίο συνεχών αλλα-

γών και αποσταθεροποίησης που διαμορφώνεται από τις νέες τεχνολογίες της Κοινωνίας της Πληροφορίας και τον τρόπο με τον οποίο οι ανθρώπινες κοινότητες αντιδρούν σε αυτές (Μπράιλας, 2017), η παρούσα έρευνα επιχειρεί να βρει κάποιες σταθερές. Συγκεκριμένα, μελετήσαμε τις πιθανές διαφοροποιήσεις στη χρήση των smartphones από τους σημερινούς εφήβους, που σήμερα κυριολεκτικά μεγαλώνουν μαζί με αυτές τις συσκευές, και τους νεαρούς ενήλικες που, αν και απέχουν ελάχιστα ηλικιακά, μεγάλωσαν σε μία εποχή που τα κινητά δεν ήταν τόσο «έξυπνα», οι οθόνες δεν ήταν αφής («πρόλαβαν» τα κινητά με κανονικά πλήκτρα) και τα social media δεν ήταν αναπόσπαστο κομμάτι της προσωπικής καθημερινότητας.

Υποθέτουμε πως, αν και οι ατομικές διαφορές ενδέχεται να επιδρούν καθοριστικά στη χρήση των smartphones, οι νεαρότεροι έφηβοι – κατά κανόνα – τείνουν να χρησιμοποιούν πιο συστηματικά τα έξυπνα κινητά σε σχέση με τους, λίγο μεγαλύτερους, νεαρούς ενήλικες, ενώ, ταυτόχρονα, είναι πιο εξοικειωμένοι και μπορούν να αξιοποιήσουν στο έπακρο τις δυνατότητες που προσφέρουν. Η ερευνητική προσέγγιση που ακολουθήθηκε για την παρούσα έρευνα ήταν η μελέτη περίπτωσης (Creswell, 1998· Lincoln & Guba, 2003) μέσω μίας σειράς τεσσάρων ημιδομημένων συνεντεύξεων (Spradley, 1979· Holstein & Gubrium, 1995· Thomas et al., 2014). Βασικός στόχος της έρευνας είναι η όσο το δυνατόν βαθύτερη διερεύνηση και πλαισιοθετημένη κατανόηση των διαστάσεων του φαινομένου, όπως αυτές προκύπτουν μέσα από τις τέσσερις συνεντεύξεις.

Ερευνητική Μεθοδολογία

Εργαλεία

Για τη συλλογή των εμπειρικών δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήσαμε ημιδομημένες συνεντεύξεις. Το βασικό πλάνο της συνέντευξης (Παράρτημα Α) περιείχε 12 ερωτήσεις αναφορικά με τη χρήση του κινητού τηλεφώνου από τους συμμετέχοντες και το χρόνο που αφιερώνουν σε αυτό. Βέβαια, λόγω της μορφής της συνέντευξης, που την έκανε να μοιάζει με μία λιγότερο αυστηρή συζήτηση (εθνογραφική προσέγγιση), προέκυψαν και κάποια πρόσθετα ερωτήματα κατά τη διαδικασία (Spradley, 1979· Hammersley & Atkinson, 1995· Erstad & Wertsch, 2008). Οι απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις κωδικοποιήθηκαν με το λογισμικό ποιοτικής ανάλυσης δεδομένων *Atlas.ti* (Friese, 2012). Η ανάλυση των δεδομένων έγινε επαγωγικά με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης, χωρίς τη χρήση προκαθορισμένου συνόλου κωδικών (open coding) (Braun & Clarke, 2006· Fereday & Muir-Cochrane, 2006· Yukhymenko et al., 2014).

Διαδικασία

Αρχικά, ενημερώναμε τον συμμετέχοντα ή τη συμμετέχουσα για την έρευνά μας και λύναμε οποιαδήποτε τυχόν απορία είχε για αυτήν, δίνοντας του την διαβεβαίωση ότι μπορούσε να σταματήσει τη διαδικασία αν νιώσει άβολα ή δεν επιθυμεί να απαντήσει σε κάποιο από τα ερωτήματά μας. Στη συνέχεια, αφού ενημερώναμε ότι η όλη διαδικασία δε θα ξεπεράσει τα εικοσιπέντε με τριάντα λεπτά, ζητούσαμε την άδεια των συμμετεχόντων για μαγνητοφώνηση της συνέντευξης. Η όλη διαδικασία διεξαγωγής των συνεντεύξεων ήταν σύμφωνη με τις οδηγίες της επιτροπής δεοντολογίας της έρευνας του Τμήματος Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου και με τις κατευθυντήριες γραμμές της *Αμερικανικής Ψυχολογικής Εταιρείας* (APA, 2016· Smith, 2003). Πριν την έναρξη του κυρίως μέρους της συνέντευ-

ξης, ζητούσαμε από τους συμμετέχοντες κάποια βασικά δημογραφικά στοιχεία. Αυτά περιλάμβαναν την ηλικία, τον τόπο γέννησης και διαμονής και την απασχόληση. Στη συνέχεια, περνούσαμε στην κυρίως συνέντευξη και, μετά το τέλος της, ευχαριστούσαμε τους συμμετέχοντες για τη συμβολή τους στην έρευνά μας και τους ζητούσαμε μία σύντομη ανατροφοδότηση πάνω στην εμπειρία τους από τη συνέντευξη (εντυπώσεις και τυχόν απορίες που δημιουργήθηκαν, αν κάποια ερώτηση τους δυσκόλεψε λιγότερο ή περισσότερο και γιατί) (Hammersley & Atkinson, 1995· Tombro, 2016). Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν το φθινόπωρο του 2016.

Συμμετέχοντες

Οι συμμετέχοντες στην έρευνά μας ήταν τέσσερις, δύο έφηβα κορίτσια και δύο φοιτητές Ψυχολογίας, ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Οι δύο έφηβες έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει στην επαρχία. Η Μαρία είναι 15 ετών και είναι μαθήτρια της Α' Λυκείου και η Ελένη είναι 17 ετών και είναι μαθήτρια της Γ' Λυκείου (κατά το χρόνο της συνέντευξης). Να σημειωθεί ότι των συνεντεύξεων με τα δύο ανήλικα κορίτσια προηγήθηκε προφορική ενημέρωση της μητέρας τους και λήψη της συγκατάθεσής της. Οι δύο ενήλικοι συμμετέχοντες είναι φοιτητές Ψυχολογίας και είναι και οι δύο 21 ετών. Ο Γιώργος έχει μεγαλώσει σε επαρχιακή πόλη και επί του παρόντος ζει στην Αθήνα. Η Ιωάννα έχει γεννηθεί και μεγαλώσει στην Αθήνα, όπου και διαμένει αυτή τη στιγμή. Κανένας από τους δύο συμμετέχοντες δεν εργάζεται.

Αποτελέσματα

Έφηβοι

Συνέντευξη 1: Από την ανάλυση της συνέντευξης της πρώτης συμμετέχουσας στην έρευνα προέκυψαν οι παρακάτω βασικές θεματικές: *αυξημένη χρήση του κινητού, ενασχόληση με τα social media (Facebook, Instagram), αδυναμία να αποχωριστεί το κινητό, η θετική εικόνα για την τεχνολογία και οι αισιόδοξες βλέψεις αναφορικά με την εξέλιξή της*. Αναλυτικότερα, η Μαρία δηλώνει ότι ασχολείται αρκετές ώρες την ημέρα με το κινητό της, «περίπου δέκα με έντεκα ώρες», όπως λέει, ενώ οι βασικές ασχολίες της με αυτό έχουν να κάνουν κυρίως με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης («τις 9 με 10 ώρες») και σε έναν ελάχιστο βαθμό με κλήσεις («μία με δύο ώρες»). Τα κοινωνικά δίκτυα που χρησιμοποιεί είναι το Facebook και το Instagram, κυρίως για να επικοινωνεί με τους φίλους της. Στην ερώτηση τι της αρέσει περισσότερο και τι λιγότερο σε αυτά, η Μαρία αναφέρει ότι πιο πολύ της αρέσει « [...] που επικοινωνώ μέσα από τα social media με τους φίλους μου», ενώ για τα αρνητικά αναφέρει: «[...] δε μου αρέσει που βλέπω συνέχεια αυτά τα κουτσομπολιά και όλα αυτά γενικά που ποστάρουν στο Facebook και σε όλα τα υπόλοιπα».

Στην υποθετική ερώτηση ποια θα είναι η αντίδραση της αν αναγκαστεί να μείνει χωρίς κινητό, απαντά γελώντας: «θα αυτοκτονήσω», και μας λέει πως θα μπορούσε να αντέξει χωρίς το κινητό της μία με δύο μέρες το πολύ. Αναφορικά με τη σχέση της με το κινητό, η Μαρία δηλώνει: «[γ]ενικά εγώ αν δεν έχω το κινητό μου δεν μπορώ να πάω πουθενά. Το έχω συνέχεια πάνω μου και το χρησιμοποιώ συνέχεια. Δηλαδή, λίγες φορές να μην το χρησιμοποιώ, όταν διαβάζω π.χ. ή κάτι τέτοιο». Στην ερώτηση πώς βλέπουν οι άλλοι τη σχέση της με το κινητό της, η συμμετέχουσα απαντά πως πολλοί τη βρίσκουν «υπερβολική» και συμπληρώνει «[...] πολλή χρήση για άσκοπους λόγους». Τη γνώμη αυτή την έχουν κυρίως οι γονείς της που – όπως λέει – τη βλέπουν να το χρησιμοποιεί συνέχεια.

Στις ερωτήσεις σχετικά με την επίδραση της τεχνολογίας στη ζωή του ανθρώπου αλλά και την εξέλιξή της στο μέλλον, η Μαρία απαντά πως «έχει επηρεάσει πολύ τη ζωή μας, γενικά» και συνεχίζει λέγοντας πως «[...] είναι φυσικό ότι θα έχει εξελιχθεί πάρα πολύ γιατί με τον καιρό βλέπουμε ότι γενικά εξελίσσεται και ότι δημιουργούνται νέα πράγματα, εκτός από το κινητό». Την εξέλιξη της τεχνολογίας την αντιμετωπίζει αισιόδοξα και πιστεύει ότι έχει ως αποτέλεσμα την περαιτέρω διευκόλυνση της ζωής του ανθρώπου. Ερωτώμενη για πιθανά αρνητικά αποτελέσματα της τεχνολογίας απαντά: «[ό]σο εξελίσσεται η τεχνολογία κάποια άτομα χρησιμοποιούν ακόμα περισσότερο το κινητό τους και ίσως παραμελούν το διάβασμά τους και κατά κάποιο τρόπο όσο περισσότερο χρησιμοποιείς το κινητό και την τεχνολογία γενικά έχεις και προβλήματα στην υγεία σου, π.χ. όση ώρα κάθεσαι μπροστά από μία οθόνη στο κινητό κλπ δημιουργείς και πρόβλημα στα μάτια σου».

Συνέντευξη 2: Η συνέντευξη με τη δεύτερη έφηβη, την Ελένη, μας έδωσε, μετά από τη θεματική ανάλυση, τα εξής κωδικοποιημένα αποτελέσματα: *περιορισμένη χρήση κινητού λόγω συνθηκών (πανελλήνιες εξετάσεις), ανάγκη ελέγχου της χρήσης του κινητού, ενασχόληση με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, βελτίωση της ζωής μας μέσω της εξέλιξης της τεχνολογίας.*

Όπως μας λέει η Ελένη, το τελευταίο διάστημα δε χρησιμοποιεί πολύ το κινητό της γιατί, ως μαθήτρια της Γ' Λυκείου, προετοιμάζεται για τις Πανελλήνιες εξετάσεις. Συγκεκριμένα, το χρησιμοποιεί «δύο ώρες την ημέρα, περίπου». Αυτό, όμως, δεν ίσχυε πάντα, αφού, ερωτώμενη για τη σχέση της με το κινητό της η ίδια παραδέχεται: «[α]ν μου έκανες αυτή την ερώτηση το καλοκαίρι θα σου έλεγα ότι ήμουν εθισμένη, πραγματικά. Είχα αλλάξει εκείνο τον καιρό το κινητό μου και ήταν πιο εξελιγμένο από το προηγούμενο και, έτσι, το χρησιμοποιούσα συνέχεια». Αναφορικά με τη σχέση των μεγαλύτερων από εκείνη με το κινητό τους, μας λέει: «[γ]ια τους λίγο μεγαλύτερους από μένα, πιστεύω ότι ισχύει το ίδιο και με αυτούς. Ότι, δηλαδή, χρησιμοποιούν αρκετές ώρες τη μέρα το κινητό τους για διάφορους λόγους. Ενώ, οι μεγαλύτεροι, ίσως δεν έχουν την ίδια εξοικείωση που έχουμε εμείς οι μικρότεροι με την τεχνολογία, άρα δεν το χρησιμοποιούν τόσο πολύ παρά μόνο για το επάγγελμά τους, για τηλέφωνα και για τις ανάγκες που έχει το επάγγελμά τους, γενικά». Για τους μικρότερους σε ηλικία από εκείνη πιστεύει ότι «[...] αν κάποιος άνθρωπος ξεκινάει από μικρή ηλικία να έχει κινητό και να εξοικειώνεται με την τεχνολογία σίγουρα όσο μεγαλώνει θα το χρησιμοποιεί ακόμα περισσότερο και δε θα μπορεί να ασκήσει έλεγχο στο πόσο ασχολείται με αυτό».

Η Ελένη διατηρεί λογαριασμό σε Facebook και Instagram. Ερωτώμενη για τα θετικά και τα αρνητικά των μέσων κοινωνικής δικτύωσης αναφέρει: «[π]ιστεύω ότι με ενδιαφέρει πιο πολύ το Instagram από τότε που έφτιαξα ένα λογαριασμό, ίσως επειδή μπορώ να βρω περισσότερα πράγματα σε σχέση με εικόνες, ενώ στο Facebook μπορείς να αναρτήσεις κάτι σε αυτό, κάποια κατάσταση ή που βρίσκεσαι – τα λεγόμενα *check in*, κ.λπ., απλά πιστεύω ότι το Instagram είναι πιο ενδιαφέρον». Μιλώντας πιο γενικά για αυτά ισχυρίζεται ότι «[...] μου αρέσει που μπορείς να επικοινωνήσεις με κάποιον που δεν μπορείτε να είστε μαζί κάθε μέρα ή που βρίσκεται μακριά και μπορείτε να μιλήσετε μέσω Skype ή μηνυμάτων στο Facebook, π.χ. αυτό που μου αρέσει λιγότερο είναι ότι πολλά άτομα εκτίθενται μέσω αυτών και πολλές φορές δε μου αρέσει το γεγονός ότι ανεβάζουν φωτογραφίες και παρουσιάζουν πολύ την προσωπική τους ζωή».

Αναφορικά με την επίδραση της τεχνολογίας στη ζωή των σύγχρονων ανθρώπων, η Ελένη πιστεύει πως η τεχνολογία έχει βελτιώσει τον τρόπο ζωής μας, ωστόσο, εντοπίζει ορισμένα αρνητικά. Για την ακρίβεια, η Ελένη θεωρεί πως η αρνητική διάσταση της τεχνολογίας αφορά στη χρήση της και το επιχείρημά της στηρίζεται στο γεγονός ότι «[...] αν χρησιμοποιούμε σε μεγάλο βαθμό τα κινητά μας δεν ασχολούμαστε με άλλα χόμπι που μπορεί να είναι πιο δημιουργικά για τη δική μας ζωή». Για την Ελένη, «[...] αν μπορούσαμε να ασκήσουμε κάποιον έλεγχο στον εαυτό μας και να συνδυάζουμε τόσο το κινητό όσο και άλλες δραστηριότητες, θα ήταν το ιδανικό». Απαντώντας, έπειτα, στην ερώτηση σχετικά με τις προβλέψεις της για το μέλλον της τεχνολογίας η συμμετέχουσα μάς αναφέρει πως πιστεύει ότι «σίγουρα θα έχουν βρεθεί καινούριες συσκευές, θα έχει εξελιχθεί πολύ περισσότερο η τεχνολογία και ίσως αυτό να βελτιώσει γενικότερα τη ζωή μας», μη ξεχνώντας, ωστόσο, τον προσωπικό μας ρόλο στην ελεγχόμενη χρήση της: «[...] δεν πρέπει σίγουρα να ασχολούμαστε μόνο με την τεχνολογία αλλά να αναζητήσουμε κι άλλους τρόπους που μπορούμε να κάνουμε τη ζωή μας καλύτερη και όχι μόνο μέσω της τεχνολογίας».

Φοιτητές

Συνέντευξη 3: Οι βασικοί κωδικοί που προέκυψαν από τη θεματική ανάλυση και την ανοικτή κωδικοποίηση στο Atlas.ti είναι η *επικοινωνία*, το *άγχος του να μείνει χωρίς κινητό*, αλλά και πάλι, στο πλαίσιο της επικοινωνίας, η *τυπική σχέση με το κινητό*, οι πιο «*εξελιγμένοι*» *έφηβοι*, η *τεχνολογική πρόοδος* ως πνεύμα και ανάγκη της εποχής, η ίσως «*παρατραβηγμένη*» *χρήση του Facebook*, η *αποκομμένη πραγματική επικοινωνία*, οι *θετικές βλέψεις για την τεχνολογία γενικά*, και η *κακή χρήση της* ως το μόνο αρνητικό της.

Συγκεκριμένα, ο Γιώργος παραδέχεται ότι χρησιμοποιεί αρκετές ώρες την ημέρα το κινητό του (πέντε ώρες), αλλά κυρίως για να επικοινωνήσει. «Είναι λογικό», όπως λέει, «γιατί πάρα πολλά άτομα που κάνω παρέα δεν σπουδάζουν Αθήνα, οπότε ένας τρόπος γρήγορος και εύκολος να επικοινωνώ είναι μέσω του κινητού». Μέσω του κινητού του, ο Γιώργος μιλάει κυρίως στο τηλέφωνο, ή στέλνει sms, ελέγχει το ηλεκτρονικό του ταχυδρομείο, ενώ οι ιστοσελίδες που επισκέπτεται κυρίως στο διαδίκτυο είναι το Youtube και το Google, και σπανιότερα το Facebook, το οποίο είναι και το μόνο κοινωνικό δίκτυο που χρησιμοποιεί, και μάλιστα σε περιορισμένο βαθμό. Όπως δηλώνει: «[κ]αταρχάς, όταν μπαίνω, πολύ συχνά, απενεργοποιώ τη συνομιλία, γιατί δεν πολυθέλω να επικοινωνώ εκείνη τη στιγμή με το που θα μπω. Μετά από λίγο με κουράζει πραγματικά πάρα πολύ η αρχική. Όχι μόνο ότι βλέπω συνεχώς τα ίδια, βλέπω και πράγματα που μπορεί... απλά σε μένα δεν είναι ενδιαφέροντα. Μου φαίνονται λίγο ανούσια, λίγο παρατραβηγμένα».

Ο Γιώργος θα αγχωνόταν αν αναγκαζόταν να μείνει χωρίς κινητό, κυρίως λόγω του φόβου ότι δεν θα μπορεί κάποιος να τον βρει αν τον χρειαστεί ή αντίστροφα. Μάλιστα, λέει πως: «[έ]χω μείνει αρκετές φορές, για... πέντε μέρες χωρίς κινητό και δεν μπορώ να πω ότι έχω εξαρτηθεί τόσο από αυτό, ώστε να μου λείπει τόσο πολύ», και χαρακτηρίζει τη σχέση του με το κινητό του τυπική και τίποτα παραπάνω.

Αναφορικά με τους εφήβους, τους θεωρεί πιο εξελιγμένους από ότι τον ίδιο στο θέμα της τεχνολογίας και των smartphones, αλλά διαφωνεί με δηλώσεις που τους χαρακτηρίζουν «*κολλημένους*, *εξαρτημένους*, *εθισμένους* και *τα σχετικά*». Κρίνει πως η συμπεριφορά των εφήβων σε αυτό τον τομέα είναι στο «*πνεύμα της εποχής*», και απλά προσαρμόζονται σε αυτό. Η υπερβολική χρήση των social media είναι το πρόβλημα και αυτό «*στο βαθμό που θα αποκοπούν από άλλα κομμάτια της πραγματικής ζωής*». Μας αναφέρει, μάλιστα, και

παραδείγματα γνωστών του που ενώ είναι έξω με μία παρέα, θα ανοίξουν το Facebook, αντί να επικοινωνήσουν ουσιαστικά με τα άτομα που είναι δίπλα τους εκείνη τη στιγμή.

Η άποψη του Γιώργου για την τεχνολογική πρόοδο είναι «σίγουρα θετική, σκοπός βασικά νομίζω ότι ήταν αυτός, ούτως ή άλλως, και πάντα θα είναι αυτός», και θεωρεί ότι δίνει πολλές ευκαιρίες. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «[...] θα θελα να μάθω πόσο όμορφα ακόμα θα μπορούσε να πάει όλη αυτή η πρόοδος». Το μόνο αρνητικό που μπορεί να εντοπίσει δεν είναι άλλο από την κακή χρήση της τεχνολογίας και θεωρεί πως ο φόβος για αυτή είναι παράλογος και αδικαιολόγητος: «[...] είναι επιφανειακή η άποψη ότι κάνει κακό και αποκόπτει τελείως... Δεν έχω ακούσει κάποια πολύ σοβαρά επιχειρήματα γιατί πρέπει να φοβόμαστε την τεχνολογία».

Συνέντευξη 4: Από την ανοικτή κωδικοποίηση και τη θεματική ανάλυση στο Atlas.ti προέκυψαν οι εξής θεματικές: η χρήση του *smartphone* κυρίως για το διαδίκτυο, η αφιέρωση πάρα πολύ χρόνου σε αυτό, η επιστροφή σε κινητό παλιού τύπου σε περίπτωση που το *smartphone* χαλούσε, η επικοινωνία και το άγχος να μην μπορεί αυτή να επιτευχθεί χωρίς κινητό, το «κόλλημα» με αυτό, η στενή σχέση των εφήβων με τα *social media*, η απόλυτη σύνδεση της ζωής μας με την τεχνολογία, η χαμένη πρόσωπο με πρόσωπο επαφή λόγω της διαδικτυακής επικοινωνίας, οι θετικές βλέψεις για την τεχνολογία και η αντίθεση για το μέλλον που είτε θα κάνει τα τεχνολογικά μέσα προέκτασή μας, είτε θα δημιουργήσει μία αντιδραστική γενιά που θα αρνείται να εξαρτηθεί.

Ειδικότερα, η Ιωάννα δηλώνει πως το *smartphone*, αν και το πήρε μόλις πριν δύο χρόνια, της καταναλώνει «πάρα πολύ χρόνο» μέσα στη μέρα της, αν και αδυνατεί να υπολογίσει ώρες, γιατί: «[...] μπορεί να το ανοίγω ανά δύο λεπτά για να δω αν έχω μήνυμα». Μέσω αυτού μπαίνει κυρίως στο internet για το Facebook, το Viber και, γενικά, για να επικοινωνεί με τους φίλους της μέσω των εφαρμογών του διαδικτύου, καθώς και για τηλεφωνικές κλήσεις. Όταν της έγινε η ερώτηση τι θα έκανε αν χαλούσε το κινητό που έχει τώρα, η Ιωάννα απάντησε: «Αλήθεια τώρα; Θα μου άρεσε πάρα πολύ... γιατί θα έπαιρνα ένα που δε θα είχε αυτές τις δυνατότητες, με κουμπάκια». Γενικά, όμως, αν αναγκαζόταν να μείνει χωρίς κινητό τηλέφωνο, αν και δεν της έχει τύχει ποτέ, θα άντεχε «τρεις μέρες με μία εβδομάδα», γιατί θα είχε το άγχος ότι δεν μπορεί να τη βρει κάποιος που τυχόν θα τη χρειάζεται, ένας φόβος που της έχει γεννηθεί από φορές που έκανε ώρα να ελέγξει το κινητό της και κάποιος την αναζητούσε. Τη σχέση της με το κινητό της, η Ιωάννα τη χαρακτηρίζει «κόλλημα, ένα είδος συνήθειας».

Σε σχέση με τους εφήβους, θεωρεί ότι τα *smartphones* χρησιμοποιούνται κατά κύριο λόγο με σκοπό την κοινωνική δικτύωση και γενικά με μεγαλύτερη συχνότητα από άτομα της δικής της ηλικίας. Η δική της σχέση με τα *social media* δεν είναι τόσο καλή. Η Ιωάννα χρησιμοποιεί μόνο το Facebook, και μόλις από το Σεπτέμβριο, και αυτό κυρίως για τη συνομιλία (Messenger), ενώ, όπως δηλώνει, «scroll down στην αρχική» κάνει το πολύ ένα τέταρτο την ημέρα. Εκτός από τη συνομιλία, αυτό που της αρέσει στο Facebook είναι ότι μπορεί να ενημερώνεται για εκδηλώσεις που δε θα μπορούσε να μάθει αλλιώς και να μαθαίνει νέα ανθρώπων με τους οποίους έχει χαθεί. Από την άλλη: «[μ]πορεί να με εκνευρίζει, ας πούμε, που βλέπω συνέχεια τα check-in, που με εκνευρίζουν πάρα πολύ, γιατί δε βρίσκω λόγο να τα κάνουν».

Τη ζωή σήμερα και την τεχνολογία, η Ιωάννα τις θεωρεί απόλυτα συνδεδεμένες και λέει πως: «[...] δεν μπορεί ο σημερινός άνθρωπος να ζήσει χωρίς την τεχνολογία». Κατά τα λε-

γόμενά της, η εξέλιξη αυτή είναι αναπόφευκτη, αλλά έχει και θετική και αρνητική πλευρά. Η δεύτερη έγκειται κυρίως στην αποξένωση της πρόσωπο με πρόσωπο επαφής και μας δίνει και ένα παράδειγμα: «Δηλαδή, μπορεί αντί να κανόνιζα με ένα φίλο μου να πάμε για καφέ και να του έλεγα τα νέα μου όταν μιλάγαμε στον καφέ, μπορεί να του τα έστελνα στο Facebook και αυτό είναι πιο απρόσωπο». Γενικά, όμως, η Ιωάννα έχει θετική αντίληψη για το μέλλον της τεχνολογίας, η οποία θεωρεί ότι θα προχωρήσει κι άλλο, σε βαθμό που θα γίνει «προέκταση του ανθρώπινου σώματος, δηλαδή δε θα είναι και κάτι τόσο το ιδιαίτερο να έχουν κινητό στο Δημοτικό». Βέβαια, δίνει και μία πιθανότητα να υπάρξει στο μέλλον μία γενιά αντιδραστική: «[...] να βγει μία γενιά που θα πει εγώ δεν μπορώ να χρησιμοποιώ, έχω βαρεθεί, και ότι το κάνουν όλοι και εγώ δε θα το κάνω... ότι και καλά είναι εξαρτημένοι και εγώ δε θέλω να είμαι». Μάλιστα, και η ίδια νιώθει κάποια μορφή εξάρτησης που ήδη την ενοχλεί, και δεν αποκλείει το ενδεχόμενο και η ίδια να αντιδράσει κατά τέτοιο τρόπο στο μέλλον.

Συζήτηση

Μέσα από τις τέσσερις συνεντεύξεις – των δύο εφήβων και των δύο νεαρών ενηλίκων – ανιχνεύσαμε στάσεις και πήραμε σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τη χρήση του «έξυπνου» κινητού τηλεφώνου (smartphone). Οι συμμετέχοντες απάντησαν σε ερωτήσεις που αφορούσαν τη συχνότητα αλλά και την ποιότητα χρήσης του κινητού τους, ερωτήσεις αναφορικά με τη σχέση τόσο τη δική τους όσο και των άλλων – μικρότερων και μεγαλύτερων – με τη κινητή τους έξυπνη συσκευή, τη σχέση τους με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ενώ ζητήθηκε και η άποψή τους σε ζητήματα όπως η επίδραση της τεχνολογίας στη ζωή του ανθρώπου στη σημερινή εποχή, καθώς και η εξέλιξη της τεχνολογίας στο μέλλον. Όπως ειπώθηκε παραπάνω, η έρευνά μας βασίστηκε στην εις βάθος ποιοτική ανάλυση των δεδομένων που συλλέξαμε από τέσσερις συνεντεύξεις. Στο σημείο αυτό, λοιπόν, θα εστιάσουμε στην συγκριτική παρουσίαση των δεδομένων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις σε συνδυασμό με την υπάρχουσα σχετική βιβλιογραφία. Ειδικότερα, θα συζητηθεί η ύπαρξη ομοιοτήτων και διαφορών ανάμεσα στις δύο ηλικιακές ομάδες των συμμετεχόντων μας – έφηβοι και φοιτητές– σε ό,τι αφορά τη χρήση του κινητού τηλεφώνου τους και, συγκεκριμένα, του smartphone.

Ξεκινώντας από τις ομοιότητες, οι οποίες φαίνεται να υπερτερούν των διαφορών, οι συμμετέχοντες δήλωσαν αυξημένη χρήση του κινητού τηλεφώνου, αρκετές ώρες την ημέρα και σε καθημερινή βάση. Συγκλίσεις στις αυτοαναφορές τους εμφανίζονται στις λειτουργίες του smartphone που προτιμώνται, όπως η χρήση του διαδικτύου – κυρίως για επικοινωνία και ψυχαγωγία και, δευτερευόντως, για σκοπούς που αφορούν στις σπουδές τους, όπως η αναζήτηση πληροφοριών, η επικοινωνία μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και η ενασχόληση με αυτά γενικότερα. Επίσης, οι συμμετέχοντες φαίνεται να συμφωνούν σχετικά με την αυξανόμενη επίδραση της τεχνολογίας στην ανθρώπινη ζωή και καθημερινότητα, ενώ προβαίνουν σε αισιόδοξες προβλέψεις για την εξέλιξή της, η οποία θεωρείται ότι θα διευκολύνει έτι περαιτέρω τη ζωή των ανθρώπων. Παρά ταύτα, δεν παύουν να υπάρχουν, σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, ορισμένα αρνητικά αποτελέσματα, τα οποία αφορούν κυρίως την ανεξέλεγκτη χρήση της τεχνολογίας που μπορεί να οδηγήσει σε παραμέληση άλλων, ουσιαστικών και ωφέλιμων δραστηριοτήτων στη ζωή των ανθρώπων.

Προχωρώντας την ανάλυσή μας σε βαθύτερο επίπεδο, και οι τέσσερις συνεντευξιαζόμενοι ανέφεραν, είτε σε μικρότερο είτε σε μεγαλύτερο βαθμό, ανησυχία, φόβο ή άγχος να «απο-

χωριστούν» το κινητό τους τηλέφωνο. Η πρώτη συμμετέχουσα, η έφηβη Μαρία, αναφέρει πως δεν μπορεί να πάει πουθενά χωρίς αυτό, ενώ στην ιδέα ότι θα χρειαστεί να μείνει για ένα διάστημα χωρίς κινητό, ταράζεται. Ο μοναδικός άνδρας συμμετέχων, ο Γιώργος εκφράζει το φόβο του να «ξεμείνει» από κινητό, σκεπτόμενος το ενδεχόμενο να τον ψάχνει κάποιος από τους οικείους του και να μην μπορεί να τον βρει, ανησυχία την οποία μοιράζεται μαζί μας και η συνομήλική του Ιωάννα. Μάλιστα, η ανησυχία αυτή, ωθεί την τελευταία να «τσεκάρει» πολύ συχνά το κινητό της, ίσως και «κάθε δύο λεπτά» προκειμένου να διαπιστώσει αν υπάρχει κάποιο μήνυμα ή τηλεφώνημα που «έχασε». Αυτός ο φόβος έχει αναγνωριστεί από πολλούς ερευνητές και αναφέρεται ως *Fear of Missing Out* (FOMO) (Hetz et al., 2015· Baker et al., 2016· Wegmann et al., 2017).

Εκτός από το Γιώργο, οι τρεις συμμετέχουσες στην έρευνά μας αναφέρουν μία στενή σχέση με το κινητό τους, η οποία φαίνεται να έχει να κάνει κυρίως με την αυξημένη χρήση του. Κάθε μία από εκείνες αναφέρει ένα διαφορετικό χαρακτηρισμό αυτής της σχέσης, είτε μέσα από τη δική της ματιά, είτε μέσω της γνώμης των άλλων («υπερβολή», «εξάρτηση», «κόλλημα»). Ακόμη, υπάρχουν κάποιοι κοινοί τόποι σε αυτά που αναφέρουν οι συμμετέχοντες. Πρώτον, και οι τέσσερις συμφωνούν πως οι μικρότεροι σε ηλικία χρήστες του κινητού, δηλαδή οι έφηβοι και οι νεαροί ενήλικες, φαίνεται να το χρησιμοποιούν περισσότερο και να είναι πιο εξοικειωμένοι («εξελιγμένοι») με αυτό, συγκριτικά με τους μεγαλύτερους, για τους οποίους επισημαίνεται τόσο λιγότερο συχνή, όσο και περιορισμένη, αναφορικά με τις λειτουργίες, χρήση του. Δεύτερον, σε ό,τι αφορά τα κοινωνικά δίκτυα, και συγκεκριμένα τα χαρακτηριστικά που «δεν αρέσουν» σε εκείνους, οι συμμετέχοντες δήλωσαν δυσαρεστημένοι από φαινόμενα που σχετίζονται με χρήση τους. Συγκεκριμένα έγινε λόγος για έκθεση της προσωπικής ζωής των χρηστών στα social media, «κουτσομπολιό», απρόσωπη επικοινωνία ως αποτέλεσμα της αυξημένης χρήσης τους (είτε γιατί οι άνθρωποι μιλούν πιο λιγότερο πρόσωπο με πρόσωπο και περισσότερο μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα, είτε γιατί ακόμη και όταν συναντιούνται ασχολούνται περισσότερο με τα τελευταία), ενώ, ειδικά για το Facebook δύο από τους συμμετέχοντές μας, ο Γιώργος και η Ιωάννα, έκαναν λόγο για «κουραστική» αρχική σελίδα και «εκνευριστικά» check-in, αντίστοιχα.

Συνεχίζοντας, οι διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα στους εφήβους και τους νεαρούς ενήλικες χρήστες του smartphone είναι ουσιαστικές και αξιοσημείωτες. Η σημαντικότερη διαφορά έγκειται στην άποψη που διατηρούν οι δύο ενήλικες συμμετέχοντες για τους μικρότερους ηλικιακά χρήστες του smartphone, αλλά και της τεχνολογίας, γενικότερα. Πιο αναλυτικά, οι φοιτητές, ο Γιώργος και η Ιωάννα θεωρούν τους εφήβους πιο εξοικειωμένους με την τεχνολογία από τους ίδιους. Αυτό φαίνεται κυρίως από τις απαντήσεις τους όταν ρωτώνται πώς βλέπουν τη σχέση των μικρότερων με το κινητό τους. Στην ερώτηση αυτή, ο Γιώργος απαντά πως πιστεύει πως οι έφηβοι είναι πιο «εξελιγμένοι» και κρίνει πως η συμπεριφορά τους σε αυτό τον τομέα είναι στο «πνεύμα της εποχής», στο οποίο απλά προσαρμόζονται, ενώ η Ιωάννα αναφέρει σχετικά με την εξέλιξη της τεχνολογίας πως μελλοντικά φαντάζεται ότι θα συνηθίζεται το κινητό να χρησιμοποιείται από ακόμα μικρότερα σε ηλικία άτομα («[...] δεν θα είναι και κάτι τόσο το ιδιαίτερο να έχουν κινητό στο Δημοτικό»).

Το αξιοσημείωτο εδώ είναι πως, οι έφηβες συμμετέχουσες, όταν ρωτώνται πώς βλέπουν τη σχέση των μεγαλύτερων με το κινητό τους, από τις απαντήσεις τους φαίνεται να αναφέρονται σε μεγαλύτερης ηλικίας άτομα, και όχι σε φοιτητές ή νεαρούς ενήλικες, γενικότερα, κάνοντας λόγο για περιορισμένες δυνατότητες των χρηστών και κατά βάση επαγγελματικούς λόγους χρήσης του smartphone. Αυτό, ενδεχομένως, συμβαίνει διότι οι φοιτητές που μεγάλωσαν με ένα διαφορετικό εμπειρικό βίωμα όσον αφορά την τεχνολογία και, συγκεκρι-

κριμένα, το κινητό, αντιμετωπίζουν διαφορετικά τους εφήβους που σε μικρότερη ηλικία από εκείνους κλήθηκαν και καλούνται να προσαρμοστούν σε ένα τόσο σύνθετο και πλούσιο σε ερεθίσματα τεχνολογικό «περιβάλλον». Οι σημερινοί έφηβοι, από την άλλη, είναι η «γενιά της οθόνης αφής», γνώρισαν και εξοικειώθηκαν σχεδόν αποκλειστικά με εξελιγμένα τεχνολογικά μέσα, ποικίλες τεχνολογικές δυνατότητες και μέσα επικοινωνίας όπως οι εφαρμογές και τα κοινωνικά δίκτυα (Rosin, 2013).

Μία ακόμη διαφορά ανάμεσα στις δύο ηλικιακές ομάδες των συμμετεχόντων έγκειται στη χρήση των μέσων κοινωνικών δικτύωσης. Τα δύο έφηβα κορίτσια χρησιμοποιούν Facebook και Instagram, ενώ οι δύο φοιτητές χρησιμοποιούν μόνο το πρώτο πιο διαδεδομένο μέσο. Τα μειονεκτήματα που εντοπίζουν τα μικρότερα κορίτσια στα social media δεν φαίνεται να επηρεάζουν το χρόνο που τους αφιερώνουν. Αντίθετα, ο Γιώργος και η Ιωάννα παραδέχονται ότι κουράζονται από την αρχική σελίδα, πράγμα που περιορίζει το χρόνο που αφιερώνουν μέσα στη μέρα στο να την κοιτάζουν, ενώ συχνά απενεργοποιούν τη συνομιλία ώστε να μη δέχονται μηνύματα. Γενικά, οι νεαροί ενήλικες στην έρευνά μας σχολίασαν πως τα κοινωνικά δίκτυα ενίοτε τους εκνευρίζουν, και, έτσι, δεν αναλώνονται πολύ σε αυτά, ενώ αξίζει να σημειωθεί πως κάποια αντίστοιχη παρατήρηση δεν έγινε από τις δύο έφηβες.

Ένα επιπλέον σημείο στο οποίο φαίνεται να διαφοροποιούνται έφηβοι και νεαροί ενήλικες είναι ο τρόπος με τον οποίο «βλέπουν» το τεχνολογικό μέλλον σε άμεση σχέση, βέβαια, με τον άνθρωπο. Σε ένα πρώτο επίπεδο, τόσο τα άτομα που ανήκουν στην ομάδα των φοιτητών όσο και οι έφηβες συμμετέχουσες αναφέρονται στα αρνητικά αποτελέσματα που σχετίζονται με την αυξημένη χρήση της τεχνολογίας. Εκτός από αυτή την εκτίμηση, όμως, οι φοιτητές προχωρούν τη σκέψη τους σε σενάρια γύρω από μία «ακόμα πιο όμορφη» τεχνολογική εξέλιξη ή, αντίθετα, σε μία υπέρμετρη χρήση της τεχνολογίας, η οποία θα οδηγήσει στην ανάπτυξη μίας «αντιδραστικής γενιάς» που θα θελήσει να αντισταθεί στην εξάρτηση από τα τεχνολογικά μέσα και, συγκεκριμένα, από το κινητό. Ίσως τα μεγαλύτερης ηλικίας άτομα έρχονται συχνότερα – ενδεχομένως λόγω των ακαδημαϊκών σπουδών τους – σε επαφή με, είτε ουτοπικά είτε δυστοπικά, σενάρια και συλλογικές αφηγήσεις αναφορικά με το μέλλον και την εξέλιξη της τεχνολογίας, γεγονός που τους ωθεί σε τέτοιου είδους εκτιμήσεις.

Ακολουθεί η παρουσίαση μίας σειράς πρόσφατων επιστημονικών ερευνών με θέμα τη χρήση του έξυπνου κινητού και, ειδικότερα, τη χρήση του από εφήβους και νεαρούς ενήλικες. Το εύρημα της αυξημένης χρήσης του smartphone από τις έφηβες συμμετέχουσες στην έρευνά μας είναι συμβατό με την έρευνα της Danah Boyd για τους έφηβους στις ΗΠΑ (Boyd, 2014). Σε συμφωνία με τα όσα ανέφεραν οι συμμετέχοντες στη δική μας έρευνα, η Lenhart (2015) παρουσιάζει στατιστικά στοιχεία που αφορούν τη χρήση του έξυπνου κινητού και, συγκεκριμένα, την πρόσβαση στο διαδίκτυο μέσω αυτού από εφήβους. Οι αριθμοί «μιλούν από μόνοι τους»: 92% των εφήβων αναφέρουν καθημερινή πρόσβαση στο διαδίκτυο, ενώ ποσοστό 24% δηλώνει ότι επισκέπτεται το διαδίκτυο «σχεδόν συνέχεια». Από το δείγμα των εφήβων της έρευνας την οποία παρουσιάζει η Lenhart – ηλικίας 13 έως 17 ετών – τα τρία τέταρτα διαθέτουν οι ίδιοι ή έχουν πρόσβαση σε κάποιο smartphone, ποσοστό 30% διαθέτει κλασικό κινητό τηλέφωνο, ενώ 12% του δείγματος ισχυρίζεται ότι δε διαθέτει κανενός είδους κινητό τηλέφωνο. Αξιοσημείωτο είναι, στο σημείο αυτό, το γεγονός ότι οι έφηβοι που δεν αναφέρουν πρόσβαση στο διαδίκτυο μέσω του κινητού τους τηλεφώνου, τείνουν να το χρησιμοποιούν λιγότερο συχνά γενικότερα.

Αναφορικά με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, φαίνεται πως το Facebook διατηρεί την πρώτη θέση στην προτίμηση των εφήβων σε ποσοστό 71%, ακολουθεί το Instagram (52%),

το Snapchat (41%) και το Twitter (33%). Υψηλό ποσοστό των εφήβων (71%) αναφέρουν ότι χρησιμοποιούν περισσότερα από ένα κοινωνικά δίκτυα (Lenhart, 2015). Το 2010, το 73% των Αμερικανών εφήβων χρησιμοποιούσε τα κοινωνικά δίκτυα, ποσοστό που αυξήθηκε απότομα και συνέχισε σταθερά να αυξάνεται σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια. Τα κοινωνικά δίκτυα χρησιμοποιούνται, ωστόσο, και από τους ενήλικες με, επίσης, αυξανόμενους ρυθμούς: 47% των ενηλίκων ανέφεραν χρήση των κοινωνικών δικτύων το 2010, συγκριτικά με 37% το 2008. Μάλιστα, οι νεαροί ενήλικες φαίνεται να προσιδιάζουν, σε ό,τι αφορά τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης με τους εφήβους, αφού το ποσοστό των πρώτων ανέρχεται στο 72%, τιμή σχεδόν ίδια με αυτή που συγκεντρώνουν οι έφηβοι. Ακόμη, οι νεαροί ενήλικες διαφοροποιούνται από τους μεγαλύτερους στο είδος των κοινωνικών δικτύων που χρησιμοποιούν. Και οι τρεις ηλικιακές ομάδες, ωστόσο, διατηρούν υψηλή προτίμηση για ένα κοινωνικό δίκτυο, το Facebook (Lenhart et al., 2010).

Ένα ακόμη κοινό στοιχείο που φαίνεται να μοιράζονται έφηβοι και νεαροί ενήλικες, αφορά την κατοχή κινητού τηλεφώνου αλλά και τη χρήση του διαδικτύου. Συγκεκριμένα, ως το 2010, 75% των εφήβων και 93% των νεαρών ενηλίκων διέθεταν κινητό τηλέφωνο. Γεγονός, επίσης, είναι πως οι έφηβοι αποκτούν κινητό από όλο και μικρότερη ηλικία, αφού όπως δείχνει η έρευνα, το ίδιο διάστημα, 58% των δωδεκάχρονων εφήβων διέθεταν κινητό, σε αντίθεση με ποσοστό 18% το 2004. Αναφορικά, τώρα, με τη χρήση του διαδικτύου και οι δύο ηλικιακές ομάδες αναφέρουν επισκεψιμότητα στο διαδίκτυο στον ίδιο βαθμό (93%). Έφηβοι και νεαροί ενήλικες αποτελούν τους συχνότερους επισκέπτες του διαδικτύου παρά το γεγονός ότι οι χρήστες του διαδικτύου, γενικότερα, έχουν αυξηθεί, όπως για παράδειγμα τα άτομα ηλικίας 65 ετών και άνω (Lenhart et al., 2010).

Στο σημείο αυτό, θα θέλαμε να επικεντρωθούμε στους νεαρούς ενήλικες και στις συνήθειες που αφορούν τη χρήση του κινητού τηλεφώνου. Η Axelsson (2010), σε έρευνα που διεξήγαγε στη Σουηδία για τη χρήση του κινητού τηλεφώνου από νεαρούς ενήλικες, αναδεικνύει ορισμένες ενδιαφέρουσες διαστάσεις του θέματος. Συγκεκριμένα, στα αποτελέσματα της έρευνάς της αναφέρεται πως οι Σουηδοί νεαροί ενήλικες, ηλικίας 18-24, χρησιμοποιούν το κινητό τους κυρίως για την επικοινωνία μέσω κλήσεων και γραπτών μηνυμάτων. Οι νεαροί ενήλικες και οι έφηβοι φαίνεται να μιλούν στο κινητό το ίδιο, όσον αφορά τη συχνότητα των κλήσεων. Επιπλέον, οι πρώτοι στέλνουν περισσότερα γραπτά μηνύματα από τους μεγαλύτερους, αλλά λιγότερα από τους μικρότερους σε ηλικία χρήστες του κινητού, ηλικίας 16-17 ετών. Στα συμπεράσματα της έρευνάς της, η Axelsson αναφέρει πως οι συνήθειες χρήσης του κινητού, καθώς και η στάση απέναντι σε αυτό φαίνεται να επηρεάζεται από το στάδιο ζωής των ανθρώπων και όχι από την πολιτισμική ταυτότητα.

Συμπεράσματα

Σε μία προσπάθεια εκτίμησης των περιορισμών της παρούσας έρευνας αλλά και της επιστημονικής της ωφελιμότητας, θα λέγαμε πως ένας πιθανός περιορισμός της είναι η αδυναμία γενίκευσης των αποτελεσμάτων λόγω του πλαισιοθετημένου χαρακτήρα της και του μικρού αριθμού δείγματος. Ωστόσο, αυτό δεν αποτελούσε εξ αρχής στόχο της έρευνάς μας και δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το πλούσιο σε πληροφορία υλικό που προέκυψε από τις εθνογραφικές προσεγγίσεις συνεντεύξεις με τους συμμετέχοντες. Θεωρούμε πως η προσωπική εμπειρία των υποκειμένων σε συνδυασμό με την υπάρχουσα βιβλιογραφία πάνω στο θέμα μάς οδήγησε σε έναν γόνιμο παραλληλισμό των διαφορετικών ηλικιακών ομάδων – εφήβων και φοιτητών – στις οποίες επικεντρώθηκε η έρευνα, που αποσκοπούσε

σε μία πλούσια περιγραφή (thick description) και τον εντοπισμό των ομοιοτήτων αλλά και των διαφορών στον τρόπο χρήσης της πιο εξελιγμένης μορφής του κινητού τηλεφώνου σήμερα, του έξυπνου κινητού (smartphone).

Με δεδομένα τα όρια της έρευνάς μας και τον πλαισιοθετημένο χαρακτήρα της, καταλήγουμε ότι εντοπίζονται διαφοροποιήσεις στη χρήση των smartphone και του διαδικτύου από τους εφήβους και τους νεαρούς ενήλικες του δείγματός μας. Ωστόσο, (α) οι νέες τεχνολογίες των κοινωνικών μέσων που έρχονται συνεχώς στο προσκήνιο, σε συνδυασμό με (β) την επικείμενη μαζική καταναλωτική προσφορά των τεχνολογιών δυνητικής, επαυξημένης και μεικτής πραγματικότητας (virtual reality, augmented reality, mixed reality) και σε συνδυασμό (γ) με την υποδοχή και χρήση αυτών των τεχνολογιών από τους ανθρώπινους νοήμονες πράκτορες (human agency), δημιουργούν μία μη-γραμμική και διαρκώς εν τω γίνεσθαι – και επομένως μη-προβλέψιμη στο micro επίπεδο (Κατερέλος, 2013· Μπράιλας, 2017), σύμπλοκη τεχνο-κοινωνική πραγματικότητα. Σε αυτό το τοπίο των συνεχών αλλαγών και της αποσταθεροποίησης, οι διαφοροποιήσεις, μικρότερες ή μεγαλύτερες, στη χρήση των κινητών συσκευών πρόσβασης στο διαδίκτυο, μεταξύ ατόμων που απέχουν έστω και ελάχιστα ηλικιακά, είναι μάλλον αναπόφευκτες. Εκτιμούμε ότι οι εξελίξεις που αφορούν τόσο το κινητό όσο και τα τεχνολογικά μέσα γενικότερα θα είναι περισσότερες και θεαματικές τα επόμενα χρόνια, ενώ μαζί τους θα φέρουν αλλαγές στις κοινωνικές συνθήκες, στους τρόπους αλληλεπίδρασης των ανθρώπων, στην επικοινωνία και – ευρύτερα – στους ρυθμούς της καθημερινότητάς μας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- APA [American Psychological Association]. (2016). *Ethical principles of psychologists and code of conduct*. Retrieved March 4, 2018, from <http://www.apa.org/ethics/-code/index.aspx>
- Axelsson A.-S. (2010). Perpetual and personal: Swedish young adults and their use of mobile phones. *New Media & Society*, 12 (1), 35-54. <https://doi.org/10.1177/1461444809355110>
- Baker, Z. G., Krieger, H., & LeRoy, A. S. (2016). Fear of missing out: Relationships with depression, mindfulness, and physical symptoms. *Translational Issues in Psychological Science*, 2 (3), 275-282. <https://doi.org/10.1037/tps0000075>
- Boyd, D. (2014). *It's complicated: The social lives of networked teens*. USA: Yale University Press.
- Brailas, A., & Tsekeris, C. (2014). Social behaviour in the internet era: Cyborgs, adolescents and education. *European Journal of Social Behaviour*, 1 (1), 1-4.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Chaffey, D. (2018, January 30). *Mobile marketing statistics 2018*. Retrieved March 4, 2018, from <http://www.smartinsights.com/mobile-marketing/mobile-marketing-analytics/mobile-marketing-statistics/>
- Crabtree, J., Nathan, M., & Roberts, S. (2003). *Mobile phones and everyday life*. London: iSociety.

- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- D'heer, E., Courtois, C., & Paulussen, S. (2012). Everyday life in (front of) the screen: the consumption of multiple screen technologies in the living room context (p. 195). *ACM Press*. <https://doi.org/10.1145/2325616.2325654>
- Erstad, O., & Wertsch, J. V. (2008). Tales of mediation: Narrative and digital media as cultural tools. In K. Lundby (Ed.), *Digital storytelling, mediatized stories: Self-representations in new media*. New York: Peter Lang Publishing.
- Fereday, J., & Muir-Cochrane, E. (2006). Demonstrating rigor using thematic analysis: A hybrid approach of inductive and deductive coding and theme development. *International Journal of Qualitative Methods*, 5 (1), 80-92.
- Friese, S. (2012). *Qualitative data analysis with ATLAS.ti*. London: Sage.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (1995). *Ethnography: principles in practice*. London; New York: Routledge.
- Hetz, P. R., Dawson, C. L., & Cullen, T. A. (2015). Social media use and the Fear of Missing Out (FoMO) while studying abroad. *Journal of Research on Technology in Education*, 47 (4), 259-272. <https://doi.org/10.1080/15391523.2015.1080585>
- Holstein, J. A., & Gubrium, J. F. (1995). *The active interview*. Thousand Oaks, Calif.; London: SAGE.
- Lenhart, A. (2015). *Teens, social media & technology*. Washington, DC: Pew Research Center. Retrieved May 6, 2018, from <http://www.pewinternet.org/2015/04/09/teens-social-media-technology-2015/>
- Lenhart, A., Krinsten, P., Smith, A., & Zickuhr, K. (2010). *Social media & internet use among teens and young adults*. Washington, DC: Pew Research Center. Retrieved May 6, 2018, from <http://www.pewinternet.org/2010/02/03/social-media-and-young-adults/>
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (2003). Ethics: The failure of positivist science. In Y. S. Lincoln & N. K. Denzin (Eds.), *Turning points in qualitative research: tying knots in a handkerchief*. USA: AltaMira.
- Rheingold, H., & Weeks, A. (2012). *Net smart: How to thrive online*. Cambridge: MIT Press.
- Rosin, H. (2013). *The touch-screen generation*. Retrieved May 6, 2018, from <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2013/04/the-touch-screen-generation/309250/>
- Smith, D. (2003). *Five principles for research ethics*. Retrieved March 4, 2018, from <http://www.apa.org/monitor/jan03/principles.aspx>
- Spradley, J. P. (1979). *The ethnographic interview*. Long Grove, Illinois: Waveland Press.
- Thomas, U., Tiplady, L., & Wall, K. (2014). Stories of practitioner enquiry: using narrative interviews to explore teachers' perspectives of learning to learn. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 27 (3), 397-411. <https://doi.org/10.1080/09518398.2013.771224>
- Tombro, M. (2016). *Teaching autoethnography: Personal writing in the classroom*. New York: Open SUNY Textbooks.

Wegmann, E., Oberst, U., Stodt, B., & Brand, M. (2017). Online-specific fear of missing out and Internet-use expectancies contribute to symptoms of internet-communication disorder. *Addictive Behaviors Reports*, 5, 33-42.
<https://doi.org/10.1016/j.abrep.2017.04.001>

Yukhymenko, M., Brown, S. W., Lawless, K., Brodowinska, K., & Mullin, G. (2014). Thematic analysis of teacher instructional practices and student responses in middle school classrooms with problem-based learning environment. *Global Education Review*, 1 (3), 93-109.

Κατερέλος, Ι. (2013). *Χάος και τάξη στα κοινωνικά συστήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Μπράιλας, Α. (2017). *Πολύπλοκα συστήματα και χάος: Εφαρμογές στην ψυχολογία και την εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

Οι συγγραφείς

Παπαλεξοπούλου Κωνσταντίνα: Είναι απόφοιτος του Τμήματος Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Έχει διατελέσει καθήκοντα κλινικού νευροψυχολόγου στο Ναυτικό Νοσοκομείο Αθηνών για περίοδο τριών μηνών, στα πλαίσια της πρακτικής της άσκησης και έχει υπάρξει μέλος υποστηρικτικής ομάδας διδασκαλίας του μαθήματος «Η Κουλτούρα του Διαδικτύου» (Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο). Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζονται στην κλινική ψυχολογία, την ανάλυση της συμπεριφοράς και τη ψυχολογία των μέσων. Έχει μελετήσει τη χρήση των social media σε εφήβους και νεαρούς ενήλικες, καθώς και την επίδραση της τιμωρίας στην τήρηση κανόνων σε σχέση με την ιδεοψυχαναγκαστική διαταραχή. Οι έρευνές της έχουν παρουσιαστεί στο 16^ο Συνέδριο της ΕΛΨΕ (Θεσσαλονίκη, Μάιος 2017) και στο 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ανάλυσης Συμπεριφοράς (Πάντειο Πανεπιστήμιο, Δεκέμβριος, 2017), αντίστοιχα.

Ψιάχου Κωνσταντίνα: Είναι απόφοιτος του Τμήματος Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Έχει διατελέσει καθήκοντα κλινικού νευροψυχολόγου στο Ναυτικό Νοσοκομείο Αθηνών για περίοδο τριών μηνών, στα πλαίσια της πρακτικής της άσκησης και έχει υπάρξει μέλος υποστηρικτικής ομάδας διδασκαλίας του μαθήματος «Η Κουλτούρα του Διαδικτύου» (Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο). Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζονται στην κλινική ψυχολογία, την ανάλυση της συμπεριφοράς και τη ψυχολογία των μέσων. Έχει μελετήσει τη χρήση των social media σε εφήβους και νεαρούς ενήλικες, καθώς και την διαστρεβλωμένη σωματική αυτοεικόνα, αναφορικά με την επίδραση της διαφορικής ενίσχυσης και τιμωρίας στην αυτοεκτίμηση του σωματικού βάρους. Οι έρευνές της έχουν παρουσιαστεί στο 16^ο Συνέδριο της ΕΛΨΕ (Θεσσαλονίκη, Μάιος 2017) και στο 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ανάλυσης Συμπεριφοράς (Πάντειο Πανεπιστήμιο, Δεκέμβριος, 2017), αντίστοιχα.

Παράρτημα – Κύριες ερωτήσεις συνέντευξης

1. Τι είδους κινητό χρησιμοποιείτε;
2. Τι κάνετε συνήθως με το κινητό σας;
3. Πόση περίπου ώρα χρησιμοποιείτε καθημερινά το κινητό σας;

4. Πώς θα αντιδρούσατε αν το κινητό σας σταματούσε να λειτουργεί; Τι θα κάνατε;
5. Για πόσο χρονικό διάστημα θα μπορούσατε να μείνετε χωρίς κινητό;
6. Έχει χρειαστεί να μείνετε χωρίς κινητό; Πώς ήταν;
7. Πώς βλέπετε τη σχέση σας με το κινητό σας;
8. Πώς βλέπουν οι άλλοι τη σχέση σας με το κινητό σας;
9. Πώς βλέπετε τη σχέση των μικρότερων/μεγαλύτερων με το κινητό;
10. Ποια είναι η σχέση σας με τα social media; Τι σας αρέσει περισσότερο/λιγότερο σε αυτά;
11. Πώς πιστεύετε ότι επηρεάζεται η ζωή μας σήμερα από την πρόοδο της τεχνολογίας;
12. Ποιες είναι οι προβλέψεις σας για το μέλλον;